
Izazovi montaže arhivskog filma

03/02/2010

Autor: [Ksenija Savićević](#)

Šta sve treba znati kada u TV program ili film ubacujemo arhivski materijal – napomene iskusne montažerke.

Još kao dete osećala sam neku čudnu fascinaciju pri gledanju arhivskih filmova. Bilo mi je uzbuđljivo da posmatram život ljudi kojih odavno više nema. Što su življi i veseliji bili, za mene je to bilo potresnije.

Oni su u punoj meri živeli tadašnji-sadašnji trenutak, bez svesti o njegovoj prolaznosti, dok sam ja, gost iz budućnosti, znala sve ono što ih tek čeka i o čemu nisu imali pojma.

Taj oblik sveznajuće nemoći mi je bio i uzbudljiv i strašan.

Osim toga, stari filmovi su donosili pred nas neka prošla vremena koja su izgledala bolja, a ljudi srećniji i više živi od nas. Oni su igrali, smejali se, grlili, šetali, leteli avionima, snimali, pevali i - naravno, ratovali. Kasnije, kada sam počela da studiram montažu, saznala sam da je Bazen film zvao „mumija promene“¹.

Arhivski film je podvrsta kompilacijskog filma. To znači da je materijal prvobitno bio sniman za neke druge namene i da se sada iščitava u ključu drugog dela. Svaki takav materijal nosi epitet arhivski, čak iako je sniman nedavno.

Međutim, obično se pod arhivskim filmom podrazumevaju stari snimci, najčešće crno-beli. Oni nam donose dah prošlosti, prikazuju ljude, događaje, običaje, prostore, modu, arhitekturu i još mnogo

toga što bi bez njih bilo zauvek izgubljeno.

Pažljivi gledalac moći će mnogo toga da zaključi iz starog filma. Videće razliku između nekadašnjeg i današnjeg izgleda predela, naselja, ljudi, mašina... kako su izgledali neki znameniti ljudi koji više nisu među živima, kako su govorili, kretali se, s kim su se družili... Moći će da vidi istorijske događaje u trenutku kada su se odvijali, bitke, trenutke trijumfa, ranjenike, heroje...

U odnosu na druge istorijske izvore oni imaju mnogo prednosti, ali i poneki nedostatak, koji proističe iz same prirode filma.

Arhivski materijal kao filmski citat

Svako korišćenje filmskog arhiva ima ulogu citata i samim tim dodaje na vrednosti delu u nastanku i čini ga ozbiljnijim i utemeljenijim. Iz tog razloga potrebno je da ti „citati“ budu što tačniji i da autor ima svest o materijalu koji koristi, kao i o novom kontekstu koji iz toga nastaje.

Veoma je važno da arhivski kadrovi budu pravilno identifikovani i što tačnije plasirani. Identifikacija može biti veoma jednostavna ili veoma problematična i obično je vrše ljudi koji su za to kompetentni, mada se u praksi dešava i suprotno.

Dakle, pošto su arhivski filmovi obično čuvani u specijalizovanim ustanovama za arhiviranje filmova (u našim uslovima u Jugoslovenskoj kinoteci, Filmskim novostima i dokumentaciji RTSa, kao i još nekim pojedinačnim arhivima), treba prvo poći od kataloga, gde se u pisanoj formi nalaze podaci o konkretnom filmu.

Svaki film prati „karton“ u kome su ukratko opisani objekti, ličnosti i događaji na tom filmu. Međutim, nemojte se pri izboru ograničiti samo na „kartone“ ili u savremenijoj varijanti kompjuterske baze podataka, nego obavezno pogledajte i sam film jer često postoje drastična neslaganja ili pogrešni i nedovoljni podaci. Nekih filmova naprosto nema iako ste sigurni da ste ih ranije videli, pa u tom slučaju se u tom slučaju put do materijala traži preko drugih podataka.

U svakom slučaju, to je suviše odgovoran posao da bi se prepustio samo asistentu režije, pogotovo ako ovaj nije veoma motivisan i odgovoran. Na pregled je uvek najbolje da idu reditelj ili autor filma i montažer jer oni znaju šta će im trebati, a u pregledu mogu otkriti i neke elemente za koje nisu ni znali da postoje, pa će ih naknadno priključiti svom projektu.

Problem u identifikaciji stvara preterana konkretnost filmske slike koja ako nije praćena određenim pisanim podacima za nas može ostati skrivena. U opisu kadra može stajati: „muškarac i žena sede za kafanskim stolom i smeju se“ – tačno, ali nedovoljno. Opis tog kadra treba da glasi: „Žanka Stokić i Čiča Ilija Stanojević u Skadarliji“.

Zato je veoma važno da arhivski filmovi budu pravilno zavedeni. U protivnom niti ćete moći da nađete šta vam treba, niti ćete znati šta gledate ili eventualno koristite u svom filmu.

Ima trenutaka kada vam je arhivski materijal potreban u širem smislu, samo da definišete epohu. Tada je njegov izbor jednostavniji, ali ima i trenutaka kada identifikacija mora biti čvrsta i apsolutno tačna. Od nje može zavistiti poverenje koje će vam pokloniti gledalac, jer ako vas uhvati da ste netačno identifikovali ličnost, vreme ili mesto, izgubićete kredibilitet i u onom savremenom delu vaše priče.

Posebni problemi nastaju kad dođe do prave montaže filma. Najčešće se koriste delovi nekih filmova koji su ranije montirani, što opet znači da su kadrovi bili ritmizovani prema zahtevima neke druge celine. U prevodu - velika je verovatnoća da će biti prekraćeni.

Dodatne probleme stvara fotografski kontinuitet. To su najčešće crno-beli snimci drugačije fature i rezolucije. Zbog toga je najbolje te kadrove grupisati i, kad je moguće, inkorporirati ih u tkivo novog narativa kao celinu.

Arhiva u montaži: 2 načina

U montaži se često pojavljuju dva načina za korišćenje arhivskog filma. Jedan insistira na izdvojenosti arhivskog materijala u obliku citata, a drugi želi da ga inkorporira u novu strukturu kao ravnopravni elemenat. I jedan i drugi način su ispravni, a oba nose i svoju problematiku.

Prvi način treba da obezbedi takav odnos prema citatu da je on jasno izdvojen, a istovremeno da ne deluje kao strano telo ili umetak, te se najavljuje određenim metanarativnim signalima. To mogu biti tranzicije, zatamnjenje-odtamnjenje, maske, brisači, kao i tekstualne i muzičke naznake.

Kod drugog načina primene arhivski materijal se najčešće uvodi dugim pretapanjem i često koristi dupla ekspozicija tj. višeslojna slika u kojoj je transparentija određena za oba kadra tako da ih možemo percipirati jednovremeno. Povremeno se koriste i efekti pretvaranja kolor kadra u crno-beli i obrnuto da bi se prelaz ublažio i materijal bolje ujedinio.

U svakom slučaju treba biti obazriv pri ovakvom korišćenju arhivskog materijala jer rezultati mogu biti i problematični. Primer je jedna TV emisija koja je govorila o starim, preživelim ratnicima iz I svetskog rata. Ugledne starine su govorile o svojim uspomnama, a reditelj je u želji da „oživi“ njihovu priču u duploj ekspoziciji davao arhivske snimke sa bojišta I svetskog rata, te je izgledalo da im topovi pucaju kroz uši, a granate se rasprskavaju na čelu. Osim što je taj postupak otežavao praćenje priče, još je i dodavao neprimereni komični efekat.

Kad materijal samo izgleda autentičan

Iako arhivski materijal zadaje neke probleme u radu, on je ipak nenadoknativ u mnogim tv emisijama i filmovima. Dobro je da se pri izboru posavetujete sa iskusnim montažerom ili filmskim arhivarom jer oni mogu znati veoma mnogo o postojanju i korišćenju arhivskih filmova.

Ako ste u prilici da imate ekskluzivan, ili retko viđen materijal, svakako je dobro da ga iskoristite. Ponekad je važno da se upotrebi baš neki široko poznat film jer čak i obični gledaoci znaju za njegovo postojanje.

Takav primer sintagmatske celine je scena bombardovanja Beograda 6.4.1941. Taj set kadrova se emituje svake godine na taj datum iako u njemu nema ni jednog autentičnog kadra. No, kompilacija kadrova bombardovanja Varšave, uskršnjeg bombardovanja Beograda 1944. i nekih rekonstrukcija

bombardovanja od kojih se ta sekvenca sastoji u svesti stanovnika Beograda predstavlja šestoaprilsko bombardovanje.

Često se može videti da se kadrovi snimljenih rekonstrukcija događaja ili čak kadrovi iz igranog filma koriste kao autentičan materijal. Po načinu kadriranja, osvetljenju, pokretima kamere na far šinama i izuzetno dobro komponovanim kadrovima možete pomisliti da se radi o rediteljski osmišljenom materijalu.

Osim istorijske verodostojnosti, arhivskom materijalu je moguće dodati i emotivni naboj kada je deo celovite priče.

Informativni programi se takođe rado služe arhivskim materijalom, bilo u funkciji podsećanja na prošle ljude i događaje, bilo radi uštede pri snimanju. Skoro svaka televizija ima svoju dokumentaciju koja pomaže novinarima pri ilustraciji priloga. Pojedine emisije bi bilo nemoguće napraviti bez nje.

Osim retkih i ekskluzivnih snimaka, često se arhiviraju i opšti kadrovi koji mogu naći primenu u najrazličitijim sadržajima (ljudi koji hodaju ulicama, deca, reprezentativni delovi grada, priroda itd.). Iako se čini da je to ekonomičan postupak, s njim uvek treba biti obazriv jer učestalo ponavljanje kadrova u programu neće ostati neprimećeno, a često neki anahron detalj može razotkriti „prevaru“.

Kadrove za arhiviranje trebalo bi da odabire iskusan montažer jer se često dešava da arhivirani

materijal bude lošeg snimateljskog kvaliteta, te je tako zapravo neupotrebljiv, a autori u zabludi da imaju taj materijal i ne traže drugi i tako dovedu u pitanje kvalitet svog dela.

Arhivski filmovi su u najvećem broju nemi, ali ako postoji sačuvan tonski zapis on će u značajnoj meri obogatiti doživljaj. Čak iako je taj ton nezadovoljavajućeg kvaliteta, dobro ga je ostaviti jer značajno doprinosi emotivnom prijemu kod gledalaca. Vrlo često se koristi i naknadna muzika koja može ili izdvojiti arhivski deo ili ga još bolje ujediniti.

U svakom slučaju, onaj ko se reši da da sebi truda i pronađe zanimljive arhivske materijale i potom ih upotrebi sledeći ova jednostavna pravila može očekivati pozitivne reakcije publike.

¹ Andre Bazin u tekstu "Ontologija fotografske slike", objavljenom u " Problemes de la peinture" 1945. : "Film se ne zadovoljava očuvanjem predmeta zavijenog u trenutak, kao što su u ćilibaru netaknuta tela insekata iz davno prošlog doba, već oslobađa baroknu umetnost njene grčevite katalepsije. Prvi put je slika stvari istovremeno slika njihovog trajanja, mumija promene."

